

TANER GÖK**

Sûdî-i Bosnevî'ye Reddiyeler

Refutations to Sûdî-i Bosnevî

Ö Z E T

16. asırda yaşayan Sûdî-i Bosnevî, Bostan, Gülistan ve Divan-ı Hafız'a yazdığı şerhlerle Türk şerh edebiyatı alanında büyük bir şöhret ve saygı kazanmıştır. Sûdî, ele aldığı metinleri mana ve dil bilgisi açısından detaylı bir şekilde açıklamış ayrıca aynı eseri kendinden önce şerh eden şarihlerin çalışmalarını inceleyip bunlarda gördüğü hata ve eksikliklere binlerce reddiye yazmıştır. Böylelikle bu eserler, şerhin sınırlarını aşmış reddiye geleneği açısından da önemli birer kaynak haline gelmişlerdir. Sûdî, şerh konusunda önemli bir müdekkik olmasına rağmen Gülistan şerhindeki açıklama ve yorumları nedeniyle sonraki şarihler tarafından birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Gülistan'ın tamamını şerh eden Kelevî Hüseyin Efendi ile aynı eserin yalnızca dibacesine şerh yazan Safvet, eserlerinde Sûdî'nin hatalı olduğunu düşündükleri yerleri tespit ederek bunları reddetmişlerdir. Dil bilgisi konularının ağırlıkta olduğu bu reddiyelerde şarihler arası rekabeti, gelenekteki tenkit anlayışını ve Osmanlı bilginlerinin çalışma disiplini yansıtan birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu makalede, Kelevî Hüseyin Efendi ve Safvet'in söz konusu eserleri hakkında bilgi verildikten sonra bu eserlerdeki reddiyeler, konularına göre sınıflandırılıp örneklerle açıklanmıştır.

A B S T R A C T

Sûdî Bosnevî, who lived in the 16th century, has gained a great reputation and respect in the field of Turkish Literature with the commentaries written to Bostan, Gülistan and Divan-ı Hafız. Sûdî explained the works in terms of meaning and grammar in detail, and also examined the same works which were commented by the commentators before he did and wrote thousands of refutations to the errors and deficiencies he saw. Therefore, these works have become important sources in terms of tradition of refutation by going beyond the comment's borders. Although Sûdî was an important searcher on comment, he was under some criticism by following commentators due to his explanations and commentaries on Gulistan. Safvet who wrote comment only on preamble of same work with Kelevî Hüseyin Efendi, who completely commented Gülistan both rejected Sûdî 's works by identifying the points which they thought they were wrong. In these refutations where grammar subjects are dominant, it is possible to reach many information reflecting the competition between the commentators, the perception of criticism in the tradition and the discipline of Ottoman scholars. In this article, after giving information about the mentioned works of Kelevî Hüseyin Efendi and Safvet, the refutations in these works are classified according to their subjects and explained with examples.

A N A H T A R K E L İ M E L E R

Şerh, Sûdî-i Bosnevî, Reddiye

K E Y W O R D S

Comment, Sûdî-i Bosnevî, Refutation

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, nazım ve nesir olmak üzere iki sahada sayısız eserin yazıldığı bir edebiyat geleneğidir. Daha çok manzum eserlerin ön

* Makalenin Geliş Tarihi: 05.10.2018 / Kabul Tarihi: 24.10.2018.

** Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (tanergok@comu.edu.tr).

plana çıktığı bu gelenekte mensur eserlerin de sayısı ve çeşidi bir hayli fazladır. Tezkire, dinî-tasavvufî ahlak kitapları, seyahat-nâme, münşeât gibi birçok nesir türünden biri de şerhtir. 16. asırda başlayan şerh yazma geleneği 20. asra kadar aralıksız bir şekilde devam etmiş, ancak türün en başarılı örnekleri, ortaya çıktığı 16. asırda verilmiştir.

Türk şerh edebiyatının¹ geneline bakıldığında dinî-tasavvufî içerikli eser şerhlerinin ağırlıkta olduğu görülecektir. Bunun temelinde ise, neredeyse bütün Doğu edebî ürünlerinde görülen insanlara faydalı olabilme çabası vardır. Şarihler, içerik bakımından istedikleri amaca uygun; ancak anlaşılmasında birtakım güçlükler olduğunu düşündükleri eserleri daha anlaşılır hale getirme gayesiyle şerh etmişlerdir. Böylelikle Arapça, Farsça ve Türkçe birçok eser, okur merkezli bir bakış açısıyla şerhlerin konusu olmuştur.

“Sanatçılar duygu, düşünce ve hayallerini bize umumiyetle dolaylı ifadelerle, üstü kapalı olarak anlatırlar. Şerh yapanın bu örtüyü açması, sanatkârın ne söylediğini, bir defa da kendi diliyle (veya okuyucunun diliyle) tekrar etmesi; nasıl söylediği konusunda da açıklamalar yapması lâzımdır.” (Akar 2017: 15). Türk şarihleri eserleri en doğru şekilde açıklamaya çalıştıkları için ele aldıkları metnin önce tercümesini yapmışlar, sonra kelimelerinin çekimleri, kökü, aldığı eklerin özellikleri gibi konularda bilgiler vermişler, bunların ardından şair ya da yazarın ne demek istediğini belirtmişlerdir. Ancak bu yorum ve açıklamalar, nesnellikten uzak bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü şarihler, metinleri kendi düşünce dünyalarına göre yorumlayıp bilgi birikimlerinin el verdiği ölçüde açıklayabilmişlerdir. Bu durum, aynı eserin farklı içeriklere sahip şerhlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Kültürel birikimi ve bilgi donanımı ışığında metni en doğru şekilde anladığını düşünen birçok şarih, önceki şerhlerde gördüğü hataları düzeltmek, eksik kalan yerleri tamamlamak, şairin asıl anlatmak istediğini okura aktarabilmek için aynı eseri yeniden şerh etmiştir. Mesnevî-i Manevî, Bostan, Gülistan, Pend-nâme-i Attar, Divan-ı Hafız gibi eserlerin asırlar boyunca tekrar tekrar şerh edilmesinin temelinde bu durum vardır.

¹ Bu ifadeyle, edebî eserlere yapılan şerhler kastedilmektedir.

Bazı şarihler, yukarıda belirtilen gerekçelerle bir eseri yeniden şerh ederken kendinden önceki şerhleri inceleyip yeri geldikçe onlardaki hataları veya katılmadıkları yorumları tenkit etmişlerdir. Genellikle “redd-i ...” şeklinde başlayan bu tenkitler, şerh edebiyatında “reddiye” olarak adlandırılmıştır. Hemen her türlü konuda yazıldığı için reddiyeler, içerik bakımından oldukça zengindir. Şarihler arası rekabeti, onların birbirlerine yaklaşımlarını, Osmanlı dönemindeki tenkit anlayışını, Arapça ve Farsça konusundaki bilgi farklılıklarını reddiyeler vasıtasıyla öğrenebilmek mümkündür.

Reddiyelerin oranında, önceden yapılmış şerhlerin sayısının bir etkisi yoktur. Örneğin bir eseri dördüncü sırada şerh eden bir şarih, eserinde kendinden önceki üç şarihe hiçbir reddiye yazmayabilirken, ikinci şarihin eserinde ilk şarihe yazılmış yüzlerce reddiye bulunabilmektedir. Yani reddiye, Türk şerh edebiyatının bütün eserlerinde görülen bir uygulama değil, aksine az sayıda şarihte görülen bir durumdur. Çünkü reddiye, ciddi bir emek, derin bir bilgi birikimi ve titizlik gerektiren bir iştir.

Türk şerh edebiyatında reddiye denilince akla ilk gelen isim Sûdî-i Bosnevî'dir. 16. asırda yaşayan Sûdî, *Bostan*, *Gülistan* ve *Divan-ı Hafız* şerhlerinde binlerce reddiyeye yer vererek kendinden önceki birikimi eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Örneğin *Şerh-i Gülistan*'da, kendinden önce *Gülistan*'ı şerh eden şarihlere bin beş yüz yerde eleştiride bulunmuştur (Kaya 2012a: 1461). Birden fazla çalışmaya² konu olacak genişlikteki bu reddiyeler, araştırmacılarca aşağıdaki başlıklara ayrılarak incelenmiştir:

² Ozan Yılmaz, “Bir Münekkit Var Şarihten İçeri Türk Şerh Edebiyatı'nda ‘Reddiye’ Geleneği ve Sûdî-i Bosnevî Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7, İstanbul 2011, ss. 107-154; İbrahim Kaya, “Sûdî'nin Şerh-i Gülistan'da Şem'î'ye Yöneltiği Sahih Nüshalara Muhalefet ve Nüsha Tercihî İle İlgili Eleştiriler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012, ss. 649-674; İbrahim Kaya, “Sûdî'nin Şerh-i Gülistan'da Şem'î'ye Yöneltiği Anlamla İlgili Eleştiriler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter 2012, ss. 1461-1488; İbrahim Kaya, “Sûdî'nin Şerh-i Gülistan'da Şem'î'ye Yöneltiği Dilbilgisi, Üslup Yanlışı ve Nazım Şekilleriyle İlgili Eleştiriler”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), ss. 21-44.

- “1. Dilbilgisine Dair Reddiyeler
2. Lügat Bilgisine/Anlama Dair Reddiyeler
3. Belâgat Unsurları/Şekil Bilgisi/Vezin ve Kâfiyeye Dair Reddiyeler
4. İmlâya Dair Reddiyeler
5. Sıhhatli Nüshaların Değerlendirilme(me)sine Dair Reddiyeler
6. Verilen Bilginin Yanlışığına/Eksikliğine Dair Reddiyeler” (Yılmaz 2011: 121).

Sûdî'nin eleştiri süzgecine yalnızca şarihler değil şairler de takılmıştır. Şerh konusunda bu alanın otoritesi kabul edilen Sûdî, Hafız-ı Şirazi'nin divanını şerh ederken zaman zaman Hafız'ı da eleştirmiştir. Şerhinde, Hafız'a olan saygı ve sevgisini belirtmesine rağmen onun şiirlerinde gördüğü dış ve iç yapı unsurlarındaki hataları açık bir şekilde tenkit etmiştir. Örneğin kafiye tekrarının olduğu bir şiirde, nükteli bir söyleyişle Hafız'ın bu hatayı muhtemelen vecd halindeyken yaptığını, kendinde olsa böyle bir hata yapmayacağını söylemiştir: “*Bu gazelde kafiye mükerrer, bunu herhalde sekr halinde söylemiş, sahv halinde olsa söylemezdi.*” (Kaya 2008: 228).

Sûdî'nin tamamına yakını şerh olmak üzere birçok eseri³ olmasına rağmen ona asıl şöhreti *Gülistan*, *Bostan* ve *Divan-ı Hafız*'a yazdığı şerhler kazandırmıştır. Bunun neticesinde Türk şerh edebiyatıyla ilgili bilgi veren kaynakların tamamı şerh konusunda Sûdî'yi üstad ve otorite olarak kabul etmiştir. Sûdî'nin şerh konusundaki yetkinliğinin önemli emarelerinden biri de bu üç şerhin Farsçaya tercüme edilmiş olmasıdır (Kaya 2008: 44). Fars mütercimlerinin, kendi klasik eserlerinin Anadolu'da yapılan şerhini tercüme etme gereği duymaları, Sûdî'nin bu eserleri anlama ve anlamlandırma noktasında ne derece başarılı olduğunun açık bir göstergesidir. 18. asırda *Gülistan*'ın dibacesini şerh eden Safvet, eserinin girişinde *Gülistan*'ın önceki şarihlerini sıraladıktan sonra “*Ammā Sūdī-i üstād haq budur ki bu huşūşda cümleye fā'ik ve tedkik ü tahkik-i ma'nāda vāqı'a muvāfik u muṭābik vāki' olup haq budur ki meydān-ı Fürsūy fāris-i yegānesi ve aqrānınıy*

³ Eserleri hakkında daha geniş bilgi için bakınız: İbrahim Kaya, a.g.t., ss. 31-45; Ozan Yılmaz, a.g.t., ss. 39-43.

mümtâz u ferzânesidür."⁴ ifadeleriyle bunlar arasında en başarılısının Sûdî olduğundan övgüyle bahsetmiştir.

Gülîstan, *Bostan* ve *Divan-ı Hafız*, Türk şair ve yazarları üzerinde derin tesirleri olmuş eserlerin başında gelmektedir. Türk ve Fars edebiyatı arasındaki etkileşimin neticesinde bu eserler, Türkler arasında asırlarca okunmuş, muhtevalarındaki mükemmeliyet sebebiyle tercüme ve şerhleri yapılarak geniş kitlelerin istifadesine sunulmuştur. *Gülîstan* üzerine yapılan şerhler, tamamına ve yalnızca dibacesine yapılanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Gülîstan*'ın tamamı Anadolu'da ilk defa Arapça olarak Sürûrî tarafından şerh edilmiş, onun ardından Şâhidî İbrahim Dede, Şem'î, Sûdî ve Kefevî eseri Türkçe olarak şerh etmişlerdir. Eserin dibacesi ise sırasıyla Lami'î, Pir Hamdî⁵, Rüşdî ve Safvet tarafından şerh edilmiştir (Yazar 2011: 42-43). *Divan-ı Hafız*, Sürûrî, Şem'î, Sûdî ve Vehbî-i Konevî (Kaya 2008: 45-51); *Bostan* ise sırasıyla Sürûrî, Mehmed Rahmî, Şem'î, Sûdî ve Hevâyî-i Mustafa Çelebi tarafından şerh edilmiştir (Sevindik 2014: 74-79).

Sûdî'den sonra *Gülîstan*'ın tamamını Hüseyin b. İbrahim el-Kefevî, dibacesini Safvet; *Divan-ı Hafız*'ı Vehbî-i Konevî; *Bostan*'ı ise Hevâyî-i Mustafa Çelebi şerh etmiştir. Kendinden önceki şarihleri detaylı bir şekilde inceleyip reddiyeler yazan Sûdî'nin aynı akıbete uğradığını söylemek zordur. Çünkü *Bostan*'ın son şarihi olduğu bilinen Hevâyî'nin eserinin herhangi bir nüshası günümüze ulaşmamış⁶; 19. asırda Vehbî-i Konevî tarafından yazılan *Şerh-i Divan-ı Hafız* ise tasavvufî içerikli bir şerh olup içerisinde herhangi bir reddiyeye yer verilmemiştir.⁷

Sûdî'nin reddiyelere konu olduğu tek eseri *Şerh-i Gülîstan*'dır. 16. asır şarihlerinden Hüseyin b. İbrahim el-Kefevî ile 18. asırda yaşayan Safvet, *Gülîstan* üzerine yaptıkları şerhlerde Sûdî'ye birçok yerde reddiye yazmışlardır. İki şarih arasında içerik bakımından dilbilgisi konularına

⁴ Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Serez-2259, 2a.

⁵ Eserin tek nüshası İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Milli Koleksiyonu 1970 numara da kayıtlıdır. Ortası eksik olan nüsha 21 varaktır. Nüshanın sonundaki tarihe göre eser 985/1577-78'de tamamlanmıştır.

⁶ Ahmet Kartal, "Sa'dî-i Şirâzî'nin Bostan İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 5, İstanbul 2001, s. 118.

⁷ Eserin nüshası: Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları 7383.

ağırlık verdikleri için bir benzerlik olmakla birlikte üslup açısından farklılıklar vardır: Safvet, reddiyelerinde Sûdî'ye büyük bir saygı duyarak küçümseyici ifadeler kullanmamaya özen gösterirken, Kefevî, bilgisizliği vurgulayıcı eleştiri cümleleri kurmaktan çekinmemiştir.

1. Kefevî Hüseyin Efendi-*Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan*

Mekke kadılığı görevindeyken 1601'de vefat eden Kefevî, Arapça ve Farsçayı o dillerde eserler yazacak kadar öğrenmiş, edebiyatın haricinde hadis, tefsir ve fıkıh gibi dinî ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi ve mûsikîye de hâkim olmuş bu alanlarda da adından başarıyla söz ettirmiştir (Akpınar 2002: 186). Toplamda 10 eseri olan Kefevî'nin bunlar arasında en meşhur olanı *Gülistan*'a yazdığı şerhtir. Şarih, ferağ kaydında eserini 10 Şevval 1009'da tamamladığını söylemiştir.⁸ Eserin müsveddesini temize çekip başına da Kefevî'nin terceme-i halini ekleyen Medine kadısı Rüstem Paşazâde Hüseyin Çelebi, "birkaç dürer-i kelimâti silk-i kitâba cem' ü rabt u kayd u zabt idüp şârih-i merhûmun tercemesin bi-tarîki'l-icmâl ve ba'zı ahvâl-i hasene ve efvâr-ı müstahsenesi zikri ile ikmâl olunup nâm-ı şöhret ---- Bostân-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistân kılındı"⁹ ifadesiyle eserin adının *Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan* olduğunu belirtmiştir.

Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan, klasik şerh usullerinin kullanıldığı bir eserdir. Buna göre eserde öncelikle şerh edilecek kısmın aslı verilmiş; sonrasında buranın Türkçe tercüme ve açıklaması yapılmıştır. Açıklamalı tercüme denebilecek bu yerlerde çeviri cümlesine yapılan eklemelerle söz konusu kısmın daha anlaşılır olması hedeflenmiştir. Bunların devamında, metinde geçen kelime ve terkiplerin lügat anlamları, kazandıkları mecazî ve yan anlamlarla dilbilgisi özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Kefevî, şerhinde okuru her açıdan bilgilendirmeyi amaçladığı için *Gülistan*'ın nüsha farklarına değinmiş, diğer şârihlerin beğenmediği ya da yanlış bulduğu yorumlarına reddiyeler

⁸ Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Hamidiye 1159, vr. 206b.

⁹ Hamidiye 1159, vr. 2a.

yazmış; bazı yerlerde Farsçaya dair izahlarda bulunmuştur. Bu söylenenleri *Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan'*dan alınan şu örneklerde görmek mümkündür:

Bigerd der-heme esbâb u mülk hestî-i û / Ki hiç çtî neyâbî helâl cüz hûneş: Anuñ cemî'-i esbâb u emlakine ve vücûduna nazâr eyle ki kânından gayrı helâl nesne bulmazsın. Cümlesi harâmdur, hemân katli helâldür. Ba'zı nüsahta mülk hestî izâfetle vâkı' olmuşdur, mestûr olan evlâdur. Bigerd kâf-ı 'Acemînüñ fethi ile gerdiden lafzından emr-i hâzırdur, devr eyle dimek. İm'ânla nazâr eyle dimekten kinâyetdür. Ba'zı şurrâh kâf-ı 'Acemînüñ kesriyledür dimiş, bî-vicâhdur. Ba'zı nüsahta neyâbî yerine nebîni vâkı' olmuşdur. (114^a)¹⁰

Cihân dîde bisyâr gûyend dîrûg: Zîrâ cihân-dîde ve herze-gûy olan kimse elbette çok kizb söyler, aña 'itâb itmek gerekdür. Ba'zı şurrâh cihân dîde vaşf-ı terkîbîdür dimiş, öyle degüldür. Vaşf-ı terkîbî aña dirler ki vaşfiyyet nefs-i terkîbden müstefâd ola. Bu terkîbde şîfat ancağ cüz'-i aħîr-i lafz dîdedür, vaşfiyyet nefs-i terkîbden hâşıl olmuş degüldür. (71^a)

Kefevî, yukarıdaki açıklama ve örneklerde görüleceği üzere bir şerhte bulunması gereken hemen her türlü bilgiye yer vermiştir. Ancak *Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan'*ın en önemli özelliği reddiyelerdir. Kefevî, büyük bir titizlikle *Gülistan'*ın önceki şerhlerini inceleyip bunlarda gördüğü eksiklik, hata ya da beğenmediği yorumları tek tek belirtip reddiye yazmıştır. Eserde kendisine reddiye yazılan isimler, şerhlerini Arapça olarak yazan Sürûrî ve Seydî-i Ali-zâde, ayrıca Lami'î, Şem'î, Sûdî ve Emir Çelebi¹¹dir.

Kefevî, reddiyelerine isim belirtmeden genellikle "bazı şurrâh, bazıları, bazı şarihler" gibi ifadeler kullanarak başlamıştır. Bununla birlikte nüshalarda reddiyelerin bazılarının derkenarında hangi şarihe reddiye

¹⁰ *Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan'*dan yapılan alıntıların kaynağı, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Hamidiye 1159 numaralı nüshadır. Bundan sonraki örneklerde nüsha bilgisi verilmeden yalnızca varak numarası yazılacaktır.

¹¹ Reddiyelerde adı geçmesine rağmen kaynaklardaki *Gülistan* şarihleri arasında böyle bir isme rastlanmamıştır.

yapıldığı ismi yazılmak suretiyle belirtilmiştir. Ancak reddiyelerin tamamında değil de bir kısmında böyle bir işlemin yapılmış olması, bunların sonradan eklendiği intibahı uyandırmaktadır.

Reddiyelerin geneline bakıldığında, en çok reddiye yazılan ismin Şem'î olduğu görülmektedir. Şem'î'yi Sürûrî ve Lami'î takip etmekte; onlardan sonra da Sûdî, Seydî-i Ali-zâde ve Emir Çelebi gelmektedir. Kefevî, bazı kısımlarda neredeyse bütün şarihlere ayrı ayrı reddiye yazarak mevcut hataların tamamına dikkat çekmiştir.

Yukarıda adı geçen şarihler, Sûdî tarafından da çoğu zaman haklı gerekçelerle eleştirilmiştir. Ancak derin bilgi birikimi, kılı kırk yaran çalışma disipliniyle klasik şerh edebiyatının üstadı konumuna yükselen Sûdî de yaptığı hatalarla Kefevî'nin reddiyelerine maruz kalmıştır. Söz konusu reddiyeleri, içerikleri bakımından şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Dil Bilgisi Kurallarına Dair Yapılan Reddiler
- b. Yanlış Anlamlandırmalara Dair Yapılan Reddiler
- c. Nüsha Tercihlerine Dair Yapılan Reddiler

a. Dil Bilgisi Kurallarına Dair Yapılan Reddiler

Klasik şerh edebiyatı metinlerinde şarihlerin, üzerinde durdukları konulardan biri dil bilgisidir. Kelime türetimi, fiil kipleri, ek ve harflerin görevleri, tamlamaların çeşitleri gibi konular, hemen hemen bütün şerh metinlerinde ele alınmış; haklarında az veya çok bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Sûdî, şerhlerinde, Farsça ve Arapça konusundaki geniş bilgi birikiminin tesiriyle olsa gerek dil bilgisine büyük önem vermiş, reddiyelerinin çoğunu da bu konuya ayırmıştır. Ancak, bütün bu titizliğine rağmen en çok eleştiriyi dil bilgisi konularında almıştır. Bu eleştirilerin bir kısmı, tamlamalarla ilgilidir. Kefevî, birçok yerde Sûdî'nin izafet ve terkiplerin yapılarına dair verdiği hükümleri hatalı bularak bunlara reddiye yazmıştır:

Hiyzüm-i huşk, terkib-i tavşifidür, izâfet-i beyâniyye zu'm iden ğalağ itmişdür. (138^a)

Engür-ı nev-âverde terkîb-i tavşîfidür ya'nî nev-âverde engüruş şıfatıdır, izâfet-i beyâniyye diyen ğalağ itmişdür. (146^b)

Ba'zı şurrâh *çeng-i 'ukûbet* lafzını izâfet-i beyâniyye tutup *dest-i belâ* ve *dest-i hûy* 'ibâretlerin izâfet-i lâmiyyedür dimiş, 'acibâne vechle fark-ı belâ vü hañar itmişdür ki böyle dimişdür. (185^b)

Ferzendân-ı nâ-hemvâr şıfat-ı mevşüfdür, izâfet-i beyâniyyeyi ğalağ itmişlerdür. Hafî olmaya ki şıfatla mevşüf miyânında efrâd u cem'de mütâbakat ri'âyeti terâkîb-i 'Arabiden ğayrıda şart degüldür. (Redd-i Sûdî, Sürürî, 165^b)

Nâkış 'akl, vaşf-ı terkîbî diyen haña itmişdür, ma'lûm oldu ki bu şahş hasenü'l-vech 'ibâretine dañı vaşf-ı terkîbî dir imiş. (159^b)

Dañl-i mu'ayyen terkîb-i tavşîfidür izâfet-i beyâniyye diyen ğalağ itmişdür. (162^a)

Kefevî'nin, Sûdî'ye yönelttiği eleştirilerin bir kısmı ise Farsça harf ve eklerin yapı ve görevleriyle ilgilidir. Kelime başına ya da sonuna gelerek çeşitli görevler üstlenen bu harf ve ekler, eğer doğru anlaşılmazsa anlamı tamamen değiştirebilecekleri için görevlerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Sûdî, *Gülîstan* şerhinde mümkün mertebe bu eklerin görevleri ve yapıları hakkında bilgiler vermeye çalışmış ancak Kefevî, bunların bazılarını hatalı bularak reddetmiştir:

ki der-şeref ve *ki hûy-ı hayvânî* 'ibâretlerinde vâkı' olan ki lafzları harf-i beyândur, harf-i ta'lîl diyen ğalağ itmişdür. (144^a)

Çün edât-ı şartdur, ta'lîl diyen şârih bu ma'nâdan ğâfildür. (180^a)

Hilâfet, "tâ bunda üslûb-ı 'Acem üzre dâñil olmuşdur" diyen kimse terzîk söylemişdür, hâşâ ki Şeyh Sa'dî böyle ğarîb ü ma'hûd elfâz irtikâb eyleye. (158^b)

16. asırda yaşayan Şem'î¹², Fars edebiyatı klasiklerinden 11 eseri şerh ederek bu alanın öncü isimlerinden biri olmuştur. Ancak *Mesnevî-i*

¹² Şarih hakkında detaylı bilgi için bakınız: Taner Gök, *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı (İnceleme-Tenkitletli Metin)*, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2014.

Manevi'nin ilk Türkçe tercümesini yapan bu velud müellif, reddiye gele- neğinde adı en sık geçen, kendisine en çok reddiye yazılan şarihlerin başında gelmektedir. Ankaravî, Hevâyî-i Bursevî ve Kefevî'nin yanı sıra özellikle Sûdî, *Bostan*, *Gülistan* ve *Dîvan-ı Hafız* şerhlerinde ona sayısız reddiye yazmıştır. Şem'î, hayatının sonlarına doğru yazdığı *Subhatü'l-Ebrâr*'da bu eleştirilere cevap vererek kendisine reddiye yazan şarihleri sert bir dille eleştirmiş ve "habis" diye nitelediği bir tâifenin önceden şerhi yapılan eserleri yeniden şerh ederek reddiyeler yazdıklarını; ama dikkatle incelenirse söz konusu reddiyelerine de reddiye yazmak gerekeceğini ifade etmiştir:

Bu zamânda bir ħabîs tâyife vardır ki sefâhet ü cehâlet 'arşasında cevelân idüp cilvenümâlık gösterüp mirâren şerĥ olunmuş kitâblara şerĥ yazmağa cidd ü cehd eylerler. Zihî dühimmet ü süst-ṭabîatlar ki eṭfâl gibi ħâyîdeye mâyillerdür ve ekşer-i maĥalde olan laṭîf ü rengîn me'ânîye itṭilâları olmayup cehl ü 'inâdları sebebi ile evvelki şâriĥleri red iderler, red lâzım olmayan maĥallerde ve **naẓar olınsa ol redlerine red olunması ziyâde rüşendür**. Ol inşâfdan bî-behre bed-baĥt tâyifenüĥ 'âdetleri budur ki anlardan muḳaddem olan şâriĥlerüĥ kitâblarını muṭâla'a idüp kendülerin ĥaṭa vü noḳşânla memlû şerĥlerinüĥ kenârlarına anlardan ötüri bisyâr red yazarlar ammâ ġarîb ĥâletdür ki ol redlerüĥ sebab ü vechlerini yazmazlar ve yazmadıklarına sebab budur ki anlaruĥ muḥṭârı olan vücüh ĥiçbir vechle maḳbûl ü ma'ḳûl degüldür (Gök 2014: 277).

Şem'î'nin bu ifadeleri, *Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan*'da karşılık bulmuştur. Sûdî, "fikret" kelimesindeki "t" harfine "nefs-i kelimedendir" dediği için Şem'î'ye "*Fikretüĥ tâ'sı 'alâmet-i naḳldür. Niteki sâbiḳ bir iki yerde mürûr eyledi. Pes 'nefs-i kelimedendür' diyen naḳlden ĥaber-dâr degülmüş*" (Yılmaz 2012: 629) ifadeleriyle reddiye yazmış; ancak Kefevî, aynı kelimeyi işlerken "fikret"teki "t"nin açık bir şekilde nefs-i kelimeden olduğunu ve Sûdî'nin reddiyesinin reddedilmesi gerektiğini söylemiştir:

Fikretüĥ tâ'sı ḳudret tâ'sı gibi nefs-i kelimeden olmak zâhir, 'alâmet-i naḳl ṭutup **nefs-i kelimeden diyenleri red idenüĥ kelâmı merdüddür**. Zîrâ 'alâmet-i naḳl olan tâ ki vaşf-ı 'âmdan ismiyyete naḳl olan kelimeye dâhil olur. (164^a)

Bostan-efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistan' da bu türden, reddiyeye reddiye örneklerinin sayısı fazla değildir. Aksine Kefevî, Sûdî'nin yazdığı birçok reddiyede onunla hemfikirdir. Örneğin Sûdî, "şart-ı insâf" tamlamasında Şem'î'ye şu şekilde bir reddiye yazmıştır: "*Şart-ı inşâf, şart ma'rûf. 'Şart lafzı Fârisîde ekşer maħalde lâyıķ ma'nâsına müsta'meldür' diyen ekşer 'indiyât söylemekde muķayyeddür. Redd-i Şem'î'*" (Yılmaz 2012: 14). Kefevî de Şem'î'nin "şart" kelimesinde hata yaptığını söyleyip Sûdî'ye benzer bir şekilde onu reddetmiştir:

Ba'zılar şart lafzını lâyıķ ma'nâsına ħaml idüp inşâfuķ lâyıķ degüldür diyü şerħ itmişler ve "*Fârisîde şart lafzı ekşer maħalde lâyıķ ma'nâsına isti'mâl olunur*" demişler, bîhüde sözdür, hiç bu ma'nâ görülmemişdür. (11^b)

b. Yanlış Anlamlandırmalara Dair Yapılan Reddiyeler

Sûdî'nin şerhlerinde reddiyelerin içeriği kadar burada kullandığı üslup da dikkat çekicidir. Çünkü Sûdî, reddiyelerinde şarihleri yaptıkları hatalar nedeniyle eleştirirken çoğu zaman alaycı bir tavır takınarak onlara karşı "*indî söylemiş (basit ve kendince söylemiş), killet-i te'emmülden nâşîdür (iyi düşünmemekten ileri gelir), âğâh olmamış (uyanmamış), isâbet eylememişler, mânâ cânibine nâzır değillermiş (anlama bakmamışlar), hatâ-yı fâhiş eylemiş (açıkça hata yapmış), aceb söylemiş (garip söylemiş), garîb müllâhazaya mâlik imiş (dikkatlice bakmamış), hakk-ı edâyı edâ idememiş (edanın hakkını verememiş), zâid söylemiş (boşuna söylemiş)*" (Yılmaz 2011: 146) gibi ifadeler kullanmıştır. Kefevî, anlam konusundaki reddiyelerinde Sûdî'ye benzer bir üslupla onu eleştirmiştir. O, "ma'nadan haberdâr olmamış, kusûr-ı nazarın izhâr itmişdür, hevâdan söylemiş, hak edâyı bilmemişler, taksir söylemiş, abes itmiş, gâfil imiş" şeklindeki ifadelerle Sûdî'yi bir yandan eleştirirken diğer yandan onunla alay etmiştir:

der-naẓaret lafzına der-ħuzûret ma'nâsını viren kuşûr-ı nazarın izhâr itmişdür. (144^b)

Zecrden murâd cevır ü cefâdur diyen hevâdan söyleyüp cefâyâ müstahaķ olmuş. (159^b)

Nāyı boğaz ma'nāsına haml iden 'abes itmiş. (Redd-i Sūdī, Şem'ī, 162^a)

Pādişāha vezir olmağa gitdiler diyenler haq edāyı bilmemişler, güyā murāda vāşıl olmamışlar. (159^b)

'Ayš ta'ayyüş ve zindegānī ma'nāsınadır. Ya'nī zevk u şafā diyü tefsir iden taqşir eylemiş. (162^a)

Ba'zı şurrāh dimiş ki pīr def-i hicāb için dostlarına şikāyet idüp bu küstāh benüm māmelekümi süpürdi nesne komadı kimini mehr-i mu'aceline ve kimini düğünine şarf idüp faķır oldum. Bu hōd kız degül imiş ben mağbūn oldum diyü şerh itmiş hevādan söylemiş, bir müselmäna bī-hūde tezvīr isnād eylemiş tecāveza'llāhu (158^a).

Bu maħalde *kuvvetten murād 'aķldur* diyen şārih hergiz murāda vāşıl olmamış ve fıķra-i evvelinüñ şerhinde *kuvvetsüz re'y mekr ü füsündür* didüğinden sonra ya'nī şāfi kuvvet hıç fā'ideye yaramaz diyen ma'kūs ta'bīr itmiş. (193^b)

Bu maħalde *ħalkla ihtilāt için 'ālimden bir naşihat taleb itdüm* diyenler şerh vazifesinden hāric söz katmışlar. Cā'iz ki muṭlakā bize bir nuşh u pend eylen dimiş ola. (Redd-i Sūdī, Sürürī, 199a)

Ba'zı şārih dimiş ki daħl āb-ı revāndur demek serī'ü'z-zevāldür. Ya'nī bu elüñe giren ni'met-i bī-girān āb-ı revān gibi gezer gider ve zevk u şafā dönüci degirmen gibi ya'nī bulduğun öğüdür gider ve yemege içmege māl tayanmaz intihā kelāma, ħafī degüldür ki şārih-i mezbūr ma'nā-yı maķşüddan aşlā ħaberdār olmamış ve ħuşuş-ı maķāma ve sibāk-ı kelāma nazār kılmamış. (162^a)

Ĥafī olmaya ki bu maķāmda 'ämme-i şurrāh bu ma'nādan ħaflet idüp iki ħimādan bile maķşüd menzil-i cānān olmaķ tevehhüm idüp şihħat-i vezn için yāħūd zikriyle istilzāz için mevzi'-i zamirde izħār olındı dimişler ħalaṭ itmişler. (Redd-i Sūdī, Sürürī, 145^a)

Aşağıdaki örnekte ise Sūdī, "Der netüvānī ki bibendī be-rüy" mısramı "ve'l-mā'nī bi't-Türkī kapuyı bağlayubilmezsin yüze" şeklinde tercüme ettiği için Sürürī'ye reddiye yazmış; ancak Kefevī, burada Sūdī'yi nükteyi anlayamadığını söyleyerek eleştirmiştir.

Ba'zı şurrâh "ve'l-ma'nî bi't-Türkî kapuyı bağlayubilmeszin yüze" diyü ta'bîr idüp ma'nâ-yı terkîbî ile iktifâ itmiş. Gâlibâ ki ma'nâyâ bile hamle mesâğ olmağa işâret kaşd itmiş. Anı red eyleyen bu nükteden gâfil imiş. (162^b)

c. Nüsha Tercihlerine Dair Yapılan Reddiyeler

Kefevî, şerhini hazırlarken *Gülîstan'*ın nüsha farklarına dikkat edip yeri geldikçe ifadenin siyâk u sibâkına bakarak doğru kabul ettiği kelimeyi belirtmiş ve eğer yanlış tercihlerde bulunan ya da diğer nüshaları görmeyen şarihler varsa onları eleştirmiştir.

Kefevî, aşağıdaki örnekte, *Gülîstan'*daki bir beytin, kendi gördüğü nüshaların tamamında "Ey menem ber-ser-i hâk-i tü ki hâkem ber-ser" şeklinde olduğunu söylemiştir. Ancak Sürûrî ve Sûdî mısraın başındaki "ey" yerine "bu" anlamına gelen "în" sıfatını kullanmışlardır. "Ey" yerine "În" kullanılınca mısra "İşte benim ki senin makberin başındaki toprak başıma" (Yılmaz 2012: 564) şeklinde tercüme edilmiştir. Kefevî ise mısrada sevgiliye bir nida olduğunu söyleyerek tercümeyle "Ey mahbubum senin mezarın üzre firakınla bu haldeyim ki toprak başıma" şeklinde yapmıştır:

Ey menem ber-ser-i hâk-i tü ki hâkem ber-ser, ey maḥbûbum ben senüñ mezârüñ üzre firâķuñla bu ḥâldeyin ki ṭopraq başuma, zîrâ 'aşîķa bu şağlıķdan ölmek çok yegdür.... Ba'zı nüsaḥda "În menem ber-ser-i hâk-i tü ki hâkem ber-ser" vâķî' olmuş. Ba'zı şurrâḥ yine ol nüsha üzre şerḥ idüp "bu menem senüñ ķabrüñ üzre" diyü ta'bîr itmiş ve ba'zılar da anı iḥtiyâr idüp in bunda işte ma'nâsı-nadur, ism-i işâretdür ya'nî "işte benem senüñ maķberüñ ucındaki ṭopraq başuma olsun dîmekdür" demiş işte bunlar böyle şâriḥlerdür bizüm gördüğümüz nüshalarda ism-i işâret yoķdur cümlesi ḥarf-i nidâdur. (143^b)

Kefevî, başka bir yerde Sûdî'ye yine doğru nüshayı kullanmadığı için reddiye yazmış; Sûdî'nin bu tercihinin izafet bakımından da hataya sebep olduğunu söylemiştir. Sûdî, *Gülîstan'*daki bir beyti "Şîr kû tâ kef ü serpençe-i merdân bîned / Pîl kû tâ ketif ü bâzû-yı gerdân bîned" (Yılmaz 2012: 645) şeklinde; Kefevî ise aynı beyti "Pîl kû tâ ketif ü bâzû-yı merdân bîned /

Şîr kû tâ ketif ü ser-pençe-i gerdân bîned” olarak almış ve buradan hareketle aşağıdaki reddiyeyi yazmıştır:

Ba’zı nüsahta “bâzû-yı gerdân ve ser-pençe-i merdân” vâki’ olup ba’zı şurrâh anuñ üzerine şerh idüp gerdân lafzını lâzım olmak üzere doğan ma’nâsına olan geriden lafzından şîfat-ı müşebbehe tutup “dönegeñ dimekdür murâd cüstlük ve çâpüklükdür zirâ filûñ eli şomdur ya’nî sâ’ir hayvânâtıñ elleri vü ayakları gibi egilmez ve gerdânlık şîfatı bulunmazdur” demişdür. Ve kefile ser-pençe mâbeyninde vâv-ı ‘atf işbât itmiş, ma’a zillet. Bu ‘acîbdür ki bâzû-yı gerdân izâfet-i beyânıyyedür dönegeñ bâzû dimekdür demiş. İzâfeti vaşfdan fark u temyîz itmemiş. (169^a)

2. Safvet ve Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd

Gülîstan’ın dibacesine yapılan şerhlerin birincisi Lâmi’î’ye sonuncusu ise Safvet’e aittir. *Gülîstân* üzerine çalışma yapan birçok şarih hakkında kaynaklarda detaylı bilgiler verilirken Safvet’e dair hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle şarih hakkındaki sınırlı bilgi onun *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd* adlı eserinden elde edilmiştir.

Safvet, *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd*’in girişinde “*Pes târîh sene tamâm biñ iki yüz eşnâsında iken bu emre mübâşeret ve bu kâra mübaderet eyleyüp bir sene miqdârı zamânda bi ‘inâyeti’llâh ve hüsn-i tevfiķe tesvîd ü tebyîzi hâtîme-i hitâma resîde oldu.*”¹³ ifadeleriyle eserini 1200/1786’de yazmaya başlayıp bir senede tamamladığını söylemiştir. Bu bilgi, Safvet’in 18. asrın ikinci yarısıyla 19. asrın başlarında yaşadığını göstermektedir.

Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd, *Gülîstan* şerhleri içerisinde, yazılış amacı ve içeriğiyle farklı bir yere sahiptir. Eserin en dikkat çekici yönü, tamamen Safvet’e ait telif bir eser olmamasıdır. Bu eser, Sûdî’nin *Gülîstan* şerhi dibacesinin gözden geçirilmiş halidir. Safvet, eserinin girişinde *Gülîstan*’ın son derece faydalı bir eser olmakla birlikte Farsça yazıldığı için Anadolu insanınca anlaşılmasının zor olduğunu; bu zorluğu gidermek için şarihlerin ona şerhler yazdığını belirtmiştir. Daha sonra şerh yazan şarihleri sıralayıp bunlar arasında Lâmi’î’nin dibacede anlaşılması zor

¹³ Safvet, *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd*, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Serez 2559, vr. 2b.

yerleri aydınlatmış; Sûdî'nin ise *Gülistan'*ı açıklama konusunda hepsinden üstün olduğunu ancak onun da iştikak konusunda hatalar yaptığını ifade etmiştir:

“... *kitâb-ı Gülîstân ki meşhûr-ı cihân ve maqbul-i kihân ü mihân olup avân-ı taşnîfinden ilâ hazâlân talebe-i zamân isti'lâm-ı ma'ânîsine tâlîb ve istîfhâm-ı mazamînine râğîb. Lâkin kitâb-ı mezkûr gûyiyâ Fârsü'l-aşl bir mahtûbe-i ra'nâ vü mahtûbe-i müstešnâ olup ammâ ahâlî-i Rûm'a nisbet perde-i hafâda mestûre ve nişkâb-ı ihtîfâda gayr-i meşhûre hükmünde olup şüret-i zîbâsından cemâl-i ma'nâ görünmek 'asîr ve lisân-ı nezâket beyânı bilinmek gayr-ı yesîr olmağın ahâlî-i Rûm [u] ma'ârif-i rûsûmdan ba'zı şurrâh rahîmehumu'llâh el-melikü'l-fettâh bu müşkîli def ve tutuk-ı imtinâ'ı ref buyurmuşlar ki şerh ü ta'rîfine himmet ü ikdâm ve tedkîk-i ma'ânîsinde dikkat ü ihtimâm idüp ez cümle Seyyidî-zâde ve Sürûrî ve Sem'î ve Kâfî ve 'ale'l-huşûş Mevlânâ Sûdî her biri müstakîl şerh itmişler ve birbirinüñ işrince gitmişler... Ammâ Lâmi'î-i merhûm ... dîbâce-i kitâbî şerh ü beyân ve gavâmîz-ı ma'ânîsin 'ayân şadedinde niçe kavâ'idî müştemil ebyât-ı büleğâ ile işbât-ı müdde'â idüp haqqâ ki bir eşer-i celîl ibkâ ve nâm-ı nâmîsini ihyâ itmişdür ki hâlâ müstefîd olanlardan evrâd-ı vezâ'if-i du'â rûh-ı revânına vâşıl u mütevâşıl olmadadır... Ammâ Sûdî-i üstâd haq budur ki bu huşûşda cümleyle fâ'ik ve tedkîk ü tahkîk-i ma'nâda vâkı'a muvâfîk u mu'tâbîk vâkı' olup haq budur ki meydân-ı Fûrsün fâris-i yegânesi ve akrânınun mümtâz u ferzânesidür. Eger iştikâk huşûşında dahî işâbet itmiş ola idi gayrun ta'rîz ü müdâhalesine cây-ı kelâm kalmaya idi.” (1^b-2^a)¹⁴*

Safvet, bu ifadelerin devamında eserin yazılış sürecini açıklamıştır. Buna göre Safvet'in hocası Siroz müftüsü Necib, Sûdî'nin şerhindeki hatalı kısımları kitabın kenarına yazmıştır. Safvet, bu düzeltmeleri ve önceki şarihlerin aynı konuda ihtilafa düştükleri açıklamaları bir araya getirerek eserini oluşturmuş ve adına da *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd* demiştir. Safvet, 95 varak uzunluğundaki *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd*'de yalnızca hocası ve diğer şarihlerin görüşlerini vermekle yetinmemiş, metin içerisinde gerekli gördüğü yerlerde açıklamalar yaparak

¹⁴ *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd*'den yapılan alıntının kaynağı, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Serez 2559 numaralı nüshadır. Bundan sonraki örneklerde nüsha bilgisi verilmeden yalnızca varak numarası yazılacaktır.

esere kendi görüşlerini de dâhil etmiştir. Buna ek olarak eserin girişinde Farsça'nın isim, kelime türetimi, isim ve fiil çekimleri gibi konularında 9 varaktan oluşan (2b-11b) "Ta'rif-i İcmālî-i Lisân-ı Fârsî" başlıklı bir bölüme yer vermiştir:

"...bu fakîriyy üstâdı li-muharririhi, beyt:

'Âlim-i nihrîr edîb-i lebîb

Müftî-i Siroz Muhammed Necîb

..... Kenâre-i kitâb-ı mezbûra câ-be-câ hâşiye resminde tedkîk u tahkîk-i ma'anî iderek tahrîr eylediği ta'rîzâtı ve üstâdân-ı merkûmânuy taşvîr-i ma'nâda yek dîgere müsâbakat kıldıkları mevâddı bu bende-i kalîlü'l-bizâ'a ve 'adîmü'l-istiâ'a murâd idümdüm ki bir yire cem' ü tertîb eyleyüp derûn-ı kitâba tahrîr ve rişte-i sahra taştîr ve ismini Şerh-i Cedîd ü Muhtaşar-ı Müfîd denilmekle teşhîr eyleyem." (2^b-3^a)

Muhammed Necîb hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur; ancak hem mesleği hem *Lügat-i Tedkîkât-ı Fûrsiyye-i Necîb*¹⁵ adlı Farsça bir lügatın olması hem de Safvet'in eser içerisinde sık sık yer verdiği görüşlerinden hareketle onun Farsça konusunda uzman bir bilgin olduğunu söylemek mümkündür.

Hocasının Farsçaya olan vukufu, Safvet'in iyi bir eğitim aldığı önemli göstergelerinden biridir. Ancak onun başta Farsça olmak üzere birçok konuda geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunun asıl kanıtı, eserini yazarken verdiği bilgilerle yaptığı yorum ve değerlendirmeleridir.

Öncelikle şarihin, "Ta'rif-i İcmālî-i Lisân-ı Fârsî" başlığı altında 9 varak boyunca (2b-11b) Farsça'nın isim, kelime türetimi, isim ve fiil çekimleri gibi konularında verdiği muhtasar fakat açıklayıcı bilgiler, onun Farsça konusundaki yetkinliğini gösteren ilk emâredir. Buna ek olarak Safvet'in, metin içerisinde her biri Farsça konusunda üstâd kabul edilen Sûdî-i Bosnevî, Lamî'î Çelebi, *Ferheng-i Şu'ûrî* yazarı Şu'ûrî ve kendi hocası Necîb gibi kişilerin yorumlarını verip onları tamamlayan görüşler beyan etmesi, onun Farsça konusundaki derinliğini gösteren emârelerden bir diğeridir:

¹⁵ Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Serez 3683.

Ârî fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur, maşdarı âverdendir. *Necîb* dir ki *Sûdî*'nüj âvîden ve âveriden didiği mesmû' degüldür. Kezâlik *Lâmi'* âverden rivâyet idüp vâvuy harekesini iş'âr itmişdür. *Şu'ûrî* ve *ğâyırılar* dahı ekşeriyâ bu vâvuy harekesini beyân itmezler. *Fakîr çok tettebbu' itmişüm* Hâk budur ki iş'âr-ı 'Acemde olan kâfiyelerde vâvuy fethiyle isti'mâli keşîr ü zammıyla kalıldür. Lâkin fethiyle ve zammıyla isti'mâl olunur. Nitekim tettebbu' idenlerüj ma'lûmudur. Ve bunuy emşâli meşkük yâhûd münâza'unfih olanlar huşuşında kâfiyeler delil-i kaḫ'î vü bürhân-ı hâsimdür. (27^b)

Safvet'in, eserde geçen birçok Farsça fiilin derkenarda çekimlerini yapması, Farsça kaynak ve sözlüklerden sık sık yararlanması gibi durumlar da onun Farsça'daki uzmanlığını yansıtır. Eserde geçen ifadelerden Safvet'in, şiir konusunda da bilgili bir zât olduğu anlaşılmaktadır. Zira o bir yandan kendine ait beyitler söylemesinin yanı sıra birçok beytin de veznini vermiştir. Bu durum onun hem şairlik yönünü hem de şiirden anladığını göstermesi bakımından önemlidir.

Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfid'de Sûdî ya da başka bir şarihe reddiye yazılırken diğer şerhlerde sıkça görülen "redd-i ..." şeklinde bir ifade kullanılmamıştır. Safvet, eserini hocası Necib'in düzeltme ve reddiyelerini gösterebilmek için yazdığından bunları "Necib der ki" kalıp ifadesini kullanarak aktarmış; neredeyse bütün düzeltme ve reddiyelerde hocasının adını anmaya özen göstermiştir.

Safvet'in Sûdî'ye yaptığı reddiyeler şu alt başlıklara ayrılabilir:

- a. Dil Bilgisi Kurallarına Dair Reddiyeler
- b. Yanlış Anlamlandırmalara Dair Yapılan Reddiyeler
- c. İmlaya Dair Reddiyeler

a. Dil Bilgisi Kurallarına Dair Reddiyeler

Sûdî, Farsça konusundaki geniş bilgi birikiminin neticesinde kendinden önceki şarihlerde birçok dil bilgisi hatası bularak bunlara reddiye yazmıştır. Yazdığı reddiyelerin birçoğunda genel dil bilgisi kurallarına riayet eden şarih, bazı yerlerde ise kendisine ait çıkarımları reddiyelerine dayanak yapmıştır. Bunların başında Sûdî'nin, Farsçadaki bütün türemiş

kelimelerin kıyasî olduğu fikri gelir. Sûdî, “reved” kelimesi hakkında bilgi verirken Farsça kelime türetimiyle ilgili şu görüşlerini aktarır:

Reved, fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâ'ib, revîdenden müştak, gider dimekdir. Ma'lûm ola ki Fâriside meşâdiruñ âhiri nûn olur ve nûnuñ mâ-ķabli ya tâ olur veyâ dâl ve dâlun mâ-ķabli yâ olursa cemî'-i müştakât-ı 'Acem kıyâsile andan muħarrec olur, ammâ tâlı maşdar ve dâlun mâ-ķablinde yâ olmayan maşdardan mâzî ile ism-i mef'ûlden ğayrı nesne müştak olmaz. Bu üslûb zabt olunca **cemî'-i müştakât-ı 'Acem kıyâsî olur; hiç bir nesnesi semâ'î** olmaz. Nihâyeti fikre bir miķdâr riyâzet virmek ister (Yılmaz 2012: 4).

Sûdî, bu iddiasına dayanarak diğerk şarihleri iştikak konusunda daima reddetmiştir (Yılmaz 2011: 122). Buna göre Farsçada mastar sonları “nun”la biter, “nun”dan önce ise “dal” ya da “te” harflerinden biri gelir. Eğer “dal”dan önce “ye” harfi gelirse bütün kelime türetmeleri kıyasî olarak bu kökten yapılmalıdır. Ancak mastarın sonu “te” ile bitiyorsa ya da “dal”dan önce “ye” yoksa bunlardan yalnızca geçmiş zaman ve ism-i meful çekimi yapılabilir. Sûdî'nin bu görüşleri Safvet tarafından kabul görmemiş ve “*Eger iştikâķ huşuşında dahî işâbet itmiş ola idi ğayruñ ta'rîz ü müdâhalesine cây-ı kelâm ķalmaya idi (2^a)*” ifadeleriyle onun iştikak (kelime türetimi) konusunda hatalar yaptığını söylemiştir.

Safvet, “reved” kelimesini işlerken Sûdî'nin yukarıdaki görüşlerini olduğu gibi aktarıp ardından Necib'in reddiyesine yer vermiştir:

Reved, vâvun fethiyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâ'ibdür. **Sûdî dir ki** revîden lafzından müştakdur, gider dimekdir. Ve ma'lûm ola ki Fâriside maşâdiruñ âhiri nûn olur ve bu *nûnuñ* mâ-ķabli yâ tâ olur yâ dâl olur, dânisten ve h'ânden gibi. Ve *dâlun* mâ-ķabli yâ olur âmüzîden gibi. Cemî'-i müştakât-ı 'Acem kıyâsile andan gelür. Ammâ tâlı maşdardan ve *dâlun* mâ-ķablinde yâ olmayan maşdardan mâzî ile ism-i mef'ûlden ğayrı nesne müştak olmaz, bu üslûb üzre zabt olunca cemî'-i müştakât-ı 'Acem kıyâsî olur hiç bir nesnesi semâ'î olmaz dimişdür. **Ammâ Necib rahmetu'llâh dir ki** eger bu kelâm mu'teber olup müştakķun-minh maşâdırıdır dinilse yine külli degüldür. *Zîrâ dîden ve güzîden* ve *şiniden* gibilerde *dâllaruñ* mâ-ķabli yâ iken emrleri

bîn ve *güzîn* ve *şinevdür*. Ve *gušten* zamm-ı kâf-ı 'Acemîyle ve *bâften* ki maşdar-ı te'yîd emrleri *guş* ve *bâf* gelür. Ve *güşâden* ve *nişânden* ve *mânden* ve *perverdende* dâluñ mâ-қablinde yâ yoğiken emrleri *güşâ* ve *mân* ve *perver* gelür. **Pes ma'fûm oldu ki emr ü mâzî semâ'îdür ve maşdardan müştak olmak mümkün degüldür. Ve emr ile mâzî müştakқun-minhlerdür. Ve kıyâsî olan mağallerde mâzî dahı emrden müştakdur. Keşîd ve tersîd** gibi ki 'alâmet-i mâzî olan yâ ve dâl-i sâkineyn emrîüñ âhirine lâhîқ olmuşdur dimişdür. Ve haқ budur ki işâbet itmîşdür. Hâşılı *reved* *reftenden* müştakdur, *revîden* maşdar-ı kelâm-ı 'Acemde görilmemişdür. (15^b-16^a)

Necib, yukarıdaki ifadeleriyle Sûdî'nin Farsçadaki bütün türemiş kelimelerin kıyasî olduğu yönündeki düşüncesine karşı çıkmıştır. "Dîden, güzîden, şinîden, gušten, bâften, güşâden, nişânden, mânden, perverden" gibi kelimelerin emir çekimlerini verip buralarda bir düzen olmadığını göstererek söz konusu çekimin kıyasî değil ancak semai olabileceğini kanıtlamaya çalışmıştır. Sonra da "reved" in "revîden" den değil "reften" den türediğini; Farsça mastarlarda "revîden" diye bir kelimenin olmadığını belirtmiştir.

Sûdî, şerhinde kelimelerin çekimi ve kökü hakkında bilgiler verirken yukarıdaki görüşünü temel almış; ancak bu durum Necib tarafından hatalı kabul edildiği için o, *Şerh-i Gülistan*'ı gözden geçirme gereği duymuştur. Necib, Sûdî'nin bu türden yaptığı çekimlere müdahale ederek reddiyeler yazmıştır. Safvet, aşağıdaki örnekte Sûdî'yi bu tavrından dolayı eleştirmiş ve Necib'in kusur olarak gördüğü bu durum nedeniyle ona reddiye yazdığını açık bir şekilde belirtmiştir:

Konî, fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur eylersin dimekdür. *Kucâ konî* çanda idersin ya'nî itmîşsin dimekdür. **Sûdî bunda dahı konî konîdenden dimişdür, lâkin şahîh degüldür. Bu gibilerde Sûdî'nün işrârî mübtedileri tağlîtten gayrı nesneyi müntic degüldür. Pes bu mağzûrdan ötürî Necîb-i merhûm reddi ile muқayyed olmuşdı, rahmetu'llâh. Pes maşdarı *kenden*-dür *konîden* mesmû' degüldür. (22^b)**

Safvet, aşağıdaki örnekte ise Sûdî'nin uyguladığı bu kuralın kendisi tarafından ortaya konduğunu özellikle ifade etmiştir:

Firist, fi'l-i emr-i müfred-i muhâtabdur *firistâden* maşdarından gönder dimekdür, irsâl eyle ma'nāsına. Egerçi **Sûdî kendi ihdâs itdüğü maşâdire kıyâsen *firistiden* dimişdür.** (60^b-61^a)

Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfid'de kelime türetimiyle alakalı birçok reddiye vardır. Safvet, Sûdî'nin açıklamasını verdikten sonra hocasının görüşlerini aktarır, Sûdî'nin hatalı olduğunu düşündüğü yerleri düzeltmeye çalışmıştır:

Fermân-ber-dâr, vaşf-ı terkîbidür. *Ber-dârîden* lügatde kaldırmak ma'nāsınadır, *ber-dâştên* gibi. Ammâ isti'mâlde götürmekle ta'bîr iderler buyruk kaldırıcı ya'nî götürücü ve tutucu ma'nāsına. *Ber-dârı*, *berdâştên* ve *bürdenden* aḥz idenler ḥatâ eylediler dimişdür. **Necîb dir ki *dârîden* mesmû' degüldür.** Ve *berdâştên* yukarı tutmak demek olur ki bunda taḥammülden kinâyet olur. (28^a)

Güyed, fi'l-i muzâri'dür. Sûdî *güyîdenden*. **Necîb dir ki *goftenden* müştakdur, *güyîden* mesmû' degüldür.** Ne diye ve ne söyleye dimekdür. (35^a)

Sûhte, göyünmüş dimekdür, mâzîden kısmdur. İsm-i mef'ûl degüldür didi. **Necîb dir ki *sûhte* bu maḥalde ism-i mef'ûl olduğında iştibâh yokdur, mâzîden kısım ta'bîri kâşkî şâriḥün aşlâ ḥâtırına ḥuṭur itmeye idi.** (37^b)

Büy-ı dil-âvîz, mevşûf u şıfatdan müterekkeb terkîb-i tavşîfidür. Ammâ *dil-âvîz*, vaşf-ı terkîbidür *âvîzîdenden*. *Âvîhtenden* degül dimişdür. **Necîb dir ki *âvîzîden* mesmû' degüldür.** (47^b)

Nîgeh dâred, *nîgeh*, nigâhdan muḥaffedür. *Dâştên* şîğasıyla isti'mâl olınsa ḥıfz u şıyânet ma'nāsına olur. Ve *kerden* şîğasıyla isti'mâl olınsa nâzar eylemek ma'nāsına olur. **Bu ta'rîf Necîb'ündür. Sûdî yine *dârîden* ve *kondîden* müştakâtıyla müsta'mel olsa dimişdür ki ve fîhi nâzarun.** (52^a)

Der-yâbî, fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtab. Maşdarı *yâftendür*. Egerçi **Sûdî *yâbîdendür* diyüp şurrâhı redd itdüğünde işâbet itmemişdür.** Ve *yâftên* lügatde bulmak dimekdür. *Der* ile maşdar olsa anlamak ve tedârük eylemek ma'nāsına olur bundaki gibi. (57^b)

Bâz dâred, girü tatar bi-hasebi'l-isti'mâl mâni' olur ma'nâsına-dur. Maşdarı *dâştendür*. Egerçi **Südi dâriden diyüp dâšten diyenleri redd itmişdür lâkin şahîh degüldür.** (58^a-58^b)

Murd, *mîmün* zammıyla Necib'ün tedkîkine nisbet *murden* ma'nâsına mâzî şîğasında ismdür olma ma'nâsına. *Bâyed murd* olısdur dimek olur. Südi'nün bunda *bâyed bâyiden*den müştakıdır *bâyistenden* degül diyüp *bâyisten* diyenleri **redd itdügi şahîh degüldür.** (59^b)

Bi-şinev, *bâyile* mü'ekked fi'l-i emrdür, maşdarı *şinevidendür*. Südi kendi kıyasınca *şineviden* didügi şahîh degüldür, işit dimekdür *şenîdenden* (62^b)

Rev, *rānuş* fethiyle emrdür, git dimekdür. Bunda daşı Südi'nün *reviden* didügi ğalaıdır. **Niteki bunlar ve bunları emşâli mükedderen tenbîh olındı. Her kime lâzım ise bu miqdâr kifâyet ider.** (62^b)

Safvet, hocasının düzeltme yaptığı yerlerde bazı kelimelerin çekimlerini sayfa kenarlarında vererek okurun aklında soru işareti kalmamasına özen göstermiştir. Farsça öğretim kitaplarını andıran bu kısımlarda şarih, bazen kelimenin yalnızca çekimini yapmış bazen de bütün çekimlerin anlamlarını yazmıştır:

Dârî, fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur, tatarsın dimekdür. Ammâ isti'mâlde varlıkla ta'bîr iderler. Meşelâ mâldâr ve kitâbdâr dirler mâli ve kitâbı var diyecek yerde. Ammâ Necib dir ki dâştendür (*Semâ'i: dâšten, dâred, dâšten, dârende, dâşte, dâr. Emsile-i Muţtaride-i Mâzî: Dâšten tıtdı, dâştend tıtdılar, dâştî tıtdıy, dâştîd tıtdıyuz, dâstem tıtdım, dâştîm tıtdıı.*) *dâriden* degüldür ve *dâšten* dimek şahîhdür, *dâriden* (*Muzâri': Dâred, dârend, dârî, dârîd, dârem, dârîm.*) mesmû' degüldür. (22^a)

Nebâşed (*Ne-berd, ne-berend, ne-berî, ne-berîd, ne-berem, ne-berîm.*), fi'l-i nefy-i müstakbeldür, *bâşiden*den, degül ve olmaz ma'nâsına. Necib dir ki *bâşed* mâddesinden mâzî ve maşdarı mesmû' degüldür. Ve egerçi fi'l-i muzâri'dür emri *bâş* gelir. Bu ikiden ğayrı şîğası yokıdır kanda kaldı ki maşdarı *bâşiden* ola. (28^b)

Neberî (*Bürd mâzî, bered muzâri', bürden maşdar, berende ism-i fâ'îl, bürde ism-i mef'ûl, ber emr-i hâzır.*), fi'l-i nefy-i istikbâl-i müfred-i muhâtabdur *berîdenden*, iletmek ma'nâsına. *Bordenden* diyenler ahvâl-i iştikâkı bilmez imiş dimişdür. Necîb dir ki *bürîden* kaç' ma'nâsınadır; taḥammül ma'nâsına *bordendür* zamm-ı bāyile, emri *ber* gelir fetḥ-i bāyile. (28^b)

Biyâmûz, fi'l-i emr-i muhâtabdur *âmûzîden* (*Âmûzed öğrenür, âmûzend öğrenürler, âmûzî öğrenürsün, âmûzîd öğrenürsünüz, âmûzem öğrenürem, âmûzîm öğrenürüz, âmûzâned öğredür, âmûzânend öğredürler, vaḳḳasü'l-bâkî 'aleyhi.*) den *âmûḥten* (*Âmûḥt öğrendi, âmûzed öğrenür, âmûḥten öğrenmek, âmûzende öğrenici, âmûḥte öğrenmiş, âmûz öğren. Âmûḥt öğrendi, âmûḥtend öğrendiler, âmûḥtî öğrendüñ, âmûḥtîd öğrendüñüz, âmûḥtem öğrendüm, âmûḥtîm öğrendük.*) den degül dimişdür. Necîb dir ki *âmûzîden* mesmû' degüldür ve kendünün beyân ideceği kâ'ideye daḥı muḡâyirdür. (37^b)

Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfid'in dikkat çekici özelliklerinden biri de Safvet'in eser boyunca Sûdî'ye karşı takındığı saygılı ve tarafsız tavidir. O, eserinde hocasının Sûdî'ye yazdığı reddiyeleri toplamasına rağmen tarafsızlığını hiçbir zaman yitirmeden hocasının haksız olduğu yerleri açıkça belirtmiş; Sûdî'nin söylediklerinin başka kaynaklarda örnekleri varsa bunları verip onun da haklılık payı olduğunu dile getirmeye özen göstermiştir. Aşağıdaki ilk örnekte Sûdî, "güstered" fiilinin kökünün "güsterîden" olduğunu söylemiş; ancak Necib, "güsterîden" in duyulmadığını bu nedenle kelimenin kökünün "güsterden" olduğunu ifade etmiştir. Safvet burada araya girerek aslında ikisinin de haklı olduğunu çünkü Şu'ûrî'nin, sözlüğünde her iki kelimeyi de kabul ettiğini dile getirmiştir. Sonrasında Sûdî'nin açıklamasının da kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Safvet, yanlış anlam vermeyle alakalı olan ikinci örnekte ise yaptığı hata nedeniyle Sûdî'yi eleştirmek bir yana onun bu gibi yerlerde hata yapma gibi bir âdetinin olmadığını belirtmiştir:

Güstered kâf-ı 'Acemînün zammı ve tânun ve rânun fethalarıyla fi'l-i muzâri'dür. Sûdî dir döşeye dimekdür maşdarı güyiyâ *güsterîden* ola. Necîb dir ki *güsterdendür, güsterîden* mesmû' degüldür. Lâkin bu bende demek isterüm ki Şu'ûrî *güsterden* ve

güsteriden rivâyet idüp Şems-i Faḥrî kelâmıyle istişhâdâtda egerçi mâzî şîğasın irâd itdi ve didi, beyt:

Husrev-i hürşîd-himmet şeyḥ Ebû İshâk ki ü
Der-heme âfâḫ ḥ'ân-ı bezl ü ihsân güsterîd

Bunda Sûdî kelâmına müsâ'ade vardır zîrâ maşdarda mâzî aşldur. Hâşılı fâ'ili *ferrâş*dur. (23^b)

Ber-sereş, şîn-ı zamîr, iklîme râci'dür. Bununı gibi yerlerde vâkı' olan *ser* lafzına baş ma'nâsı virmek Sûdî'nün mu'tâdi degül idi. Zîrâ iklîmün başı olmaz. (55^a)

Şu örnekte ise Safvet'in, Sûdî'ye olan saygısı daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Sûdî, açıklamasını örneklendirmek için *Bostan*'dan bir beyti tercüme ederek eserine almış, Safvet ise yaptığı tercümeden dolayı onu eleştirerek şiir zevkinin kötü olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu eleştirisine rağmen Sûdî'nin diğerleriyle kıyaslanamayacak derecede başarılı bir şarih olduğunu eklemeyi ihmal etmemiştir:

Bu beyt Bûstân'da gelür ve bununı ma'nâsı budur. 'Umümen surrah bununı ma'nâsına vâşıl olmamışlar diyüp. Beyt:

Çünkü ceng-âversin eyle bir kişiyle pes'inâd
İhtiyâcuñ olmaya andan ya menfuruñ ola

Sûdî bu beyti terceme tarîkiyle yazmış görüp fakîr dahı yazdum ve bununı emşâli niçe ebyâtuñ terceme idüp yazmış lâkin çendân şafâsı olmadığundan irâd olunmadı. Ve ṭab'-ı şî'riyyesi ne mertebe idüğü bundan ma'lûm olur. **Ve lîkin ḫâk budur ki sâ'ir şurrâḫa kıyâs olunmayup taşvîr-i ma'nâda ve ḫurdegîrlîkde bî-naẓîr bir zât imiş.** (71^a)

Necib'in, Sûdî'ye yaptığı reddiyelerin bir kısmı Farsça harf ve eklerin yapı ve görevleriyle ilgilidir. Farsça ifadelerin doğru anlaşılıp anlamlandırılması açısından oldukça önemli olan bu parçalar, şarihlerin üzerinde durdukları konulardan biridir.

Yâ harf-i vaḫdetdür. Necîb dir ki vaḫdet-i külliye dimek lâzımdur ki her lafza münâfî olmaya. (15^a)

Ve ber-her ni'metî şükrî vâcib, ber yine harf-i isti'lâdur. Ni'metide *yâ* harf-i vahdet ve şükride harf-i tenkîr olmak vahdetden evlâdur didi. Necib yine vahdet-i külliyelerdür didi. (17^a)

Râ, edât-ı şiladur. Necib dir ki edât-ı ihtîşâşdur, 'Arabîde *lâm* gibi. (30^b)

Resîdem, fi'l-i mâzî-i mütekellim-i vahde resîdenden, irişdüm dimekdür. *Mîm* ma'nâda meste muqayyedür didi. Necib dir ki *mîm*, zamîr-i muttaşıldur munfaşıl ma'nâsına. Ya'nî *me-râ* ma'nâsınadır ki bûy-ı gül beni dimekdür. Bir yere taqayyüdi yoqdur. (37^a)

Şermsâr, sâr bunun gibi yerlerde mübâlağa ifâde ider şıfat-ı müşebbehe gibi utanğan ma'nâsına *mîm*ün sükûnyıladur. Necib dir ki *sâr* zarfiyyet-i mekâna delâlet ider ve mazrûfuñ keşretine delâlet ider. Ve Şâhidî, şerhinde dimişdür ki *sâr* bir edâtdur ki mekâna ve keşrete delâlet ider. 'Ârız-ı evveliyâtda *sîn*le olur *ruhsâr* u *çeşmesâr* u *kûhsâr* gibi ve 'ârızî olan maħalde *zâyile* gelür *çemenzâr* u *lâlezâr* u *gülezâr* gibi ve maħbûblaruñ ruħları gül gül olduğundan güyâ ki her güli bir ruħ olup ruħları ruhsâr olmuştur. (33^b-34^a)

Kefevî, Sûdî'nin reddiyelerinin bazılarına karşı çıkararak bir nevi reddiyeye reddiye yazmıştır. Benzer bir durum Safvet'in şerhinde de vardır. Necib, Farsça harf ve ekler konusundaki bazı reddiyelerde Sûdî'nin hata yaptığını söyleyerek onun reddiyelerini reddetmiştir:

Bende, kuldur, 'abd ma'nâsına. *Bende-râ* taqdîrindedür, egerçi Sûdî *râ* taqdîr idenleri redd idüp edât-ı şıla ya'nî *râ* taqdîr idenler zâ'id eylemişlerdür dimiş lâkin kendi daħı qavlühu dimekle ta'bîr itdüğünden ğaflet itmişdür. (18^b)

Keştîbân, keştî yâ-yı aşlıyye ile gemidür. 'Arabça sefine dirler ve *bân* edât-ı fâ'ıldür, sâbık gibi. Necib fihi *mâ-fîh* eyzan didi Sûdî edât-ı nisbetdür diyen ğaflet eyledi dimişdür. Necib belki bu daħı ğaflet eyledi dimişdür. (30^b)

Necib, Sûdî'nin *Şerh-i Gülîstan'*ında izafetle ilgili gördüğü hataları da düzeltmiştir. İzafetin çeşidi, kelimeler arasında izafet olup olmadığı gibi

konularda bir takım reddiyeler yazmıştır, bunlardan bazıları şu şekildedir:

‘İnāyet, kesrile ‘avn ü kaşd ma’nāsınadır ve ‘ayna izāfeti beyāniyyedür didi. Necīb dir ki ‘aynuñ ‘ināyete izāfeti lāmiyyedür. Adını mülābese eyle ki luṭf u gāzabuñ eñeri ‘aynda zāhir olmağla ‘ayn aña izāfet olunur. ‘İnāyet lafzında dañı ‘ayn olması leṭāfetden ḥālī degüldür. (44^b)

Belīğ, mübālağa ma’nāsınadır, ziyāde dimekdür ve izāfeti beyāniyyedür didi. Necīb dir ki taḥsīn mevşuf u belīğ şıfatdur, beynlerinde izāfet yoğdur. (44^b)

Şādık, gerçek ma’nāsınadır. *İrādet-i şādık* izāfeti beyāniyye dimişdür. Necīb dir ki *irādet-i şādık*da izāfet yoğdur. Mevşuf u şıfatdur gerçek irādet dimekdür. Pādşāhuñ kendüye ḥüsn-i irādet ü teslim ve rızā-yı şādık gösterdüğine işāretdür. Ḥāşılı pādşāh ḥāzret-i Şeyḥüñ mürīdi imiş. (45^a)

Ceyb, fetḥ-i cīmle bunda yağa dimekdür, giribān ma’nāsına. Murākabeye izāfeti beyāniyyedür dimişdür. Necīb dir ki beyāniyye degüldür belki ednā mülāsebet ile iḥtişās içündür. (35^b)

Dest-i inābet, izāfeti beyāniyye, *inābet* if’āl bābından maşdarur, rücū’ ma’nāsına. Necīb dir ki izāfet iḥtişās içündür ki ednā mülābeset ile dest, inābete taḥşış olunmuşdur, beyāniyye dimek fāsiddür. (32^a)

b. Yanlış Anlamlandırmalara Dair Yapılan Reddiyeler

Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfid’deki reddiyelerin büyük bir kısmı dil bilgisiyle ilgilidir. Ancak eserde sayısı az olmakla birlikte kelime ve beyitlerin anlamlandırılmasıyla ilgili reddiyeler de vardır. Safvet, bazı yerlerde hocasının görüşlerine ek olarak diğēr şarihlerden de alıntı yapmıştır:

Mefḥar, aşlında maşdar-ı mīmiyyedür. Ammā bunun gibi yerlerde şol zāta dirler ki anuñla faḥr iderler ya’nī nāzlanurlar. Necīb dir ki faḥra nāz ma’nāsı virmede çendān münāsebet fehmi olunmaz meğer ki nāzı faḥr ma’nāsına aḥz ideler. (28^b-29^a)

Maḥşül-i beyt: Her kimse ki kendinüñ ekinini çiğile yidi ya'nı kaşıl iken. Bunda Necib'üñ taqdîri güzeldür, dir ki her kim ki kendü mezrû'ını haşlda yidi ya'nı haşıl iken yidi ol kimse ḥürmen zamânında başaḫ divşürmek gerek. (62^a)

Hudâvend ü Hudâvendigâr, efendi ma'nâsınadır ve *büzürğövere* de dirler. Necib dir ki *Hudâvend* mâlik ma'nâsınadır kendüde bir ma'nâ-yı maşdariyyet taqdîriyle gâr ile terekküb ider ki yine mâlik ma'nâsına mübâlağa-i fâ'il olur. (33^b)

Şîr bunda, arslan ma'nâsınadır diyüp imâlesin beyân itmedi. Bunda arslan ma'nâsınadır didüğinden fehmi olunur ki süd ya'nı leben ma'nâsına daḫı demek isterdi. Ammâ Lâmi'î vü Necib ve gayrum arslan ma'nâsına imâle ile ve süd ma'nâsına kesri-şarihle rivâyet eylediler. (92^a)

Ġirre, *ğaynuḡ* kesri ve râ-i müşeddedle ismdür, ğaflet ma'nâsına. 'Acem *ğaymı* meftûḡ oḡur meydânun *mîmini* meftûḡ oḡuduğı gibi. Sûdî ġurreyi ğaflet ma'nâsına ismdür diyüp ve bir ḫ'âb daḫı tedârük idüp ḫ'âb-ı ğaflet ile şerḫ itmişdür. Bunda ğâfil ma'nâsı mülâyimdür. Ve Şu'urî daḫı aḡa tabî'iyyetle ğaflet ma'nâsına dimişdür. Hâlbuki Hâfız şerḫinde Şem'î, *Ġirre me-şev ki ġurbe-i 'âbid namâz kerd* tefsîrinde mağrûr ma'nâsına ismdür dimişdür. Ve Necib'üñ kelâmı daḫı bunu müsâ'iddür ve Lâmi'î ğâfil ma'nâsına dimişdür. (61^a-61^b)

c. İmlaya Dair Reddiyeler

*Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfid'*de imlayla ilgili yalnızca bir yerde reddiye vardır. Sûdî, "îzid" kelimesindeki "ze"nin kesreli olduğunu ancak bazı cahillerin bu "ze"yi fethalı okuduğunu söylemiştir. Safvet, İbni Kemal'in *Dakâyıku'l-Hakâyık*'ında bu kelimeyi "îzed" şeklinde verdiğini söyleyerek "ze"nin hem kesre hem de fethalı okunabileceğini belirtmiştir:

İzid, Sûdî dir ki A'câmun ḡurefâsından *hemzenün* ve *zânun* kesreleriyle mesmû'dur ammâ rüstâyîleri ve ba'zı cühelâsı *zâyı* meftûḡ oḡurlar. Hudâ ma'nâsına Teḡri dimekdür. Ammâ İbni Kemâl Daḡâyık'da *zânun* fethasıyla yazup delil daḫı irâd eylemişdür ve dimişdür ki *îzed* lisân-ı Fâriside Bârî te'âlânun 'alemidür, lisân-ı 'Arabîdeki lafzatu'llâh gibi lisân-ı Türkîdeki

Teşri lafzı gibi zā-yı mu'cemenüñ fethasıyladur. Niteki bu beytten zāhirdür. Beyt:

Be-cā āmed ān va'de-i īzedī
Bezād ān püser pāk ü dūr ez-bedī

Zāhir budur ki kesre ve fethā cā'iz ola. Bu bende demek isterem ki be-her hāl bir mādde ki şikātden rivāyet olına vāhid cānibinde tercih dağı bulunmaya ikisinüñ dağı cevāzına hüküm tereddüdden evlādur. (32^b)

Aşağıdaki örnekte ise Safvet, "âverdî" kelimesinin okunuşu konusunda Şu'ûrî'nin bile tereddüt gösterdiğini ancak Südî'nin bu konuda isabetli bir tercihte bulunduğunu vurgulamıştır:

Āverdî, *vāv*un fethiyle fi'l-i māzīdür getürdüñ dimekdür. *Vāv*un zammıyla okuyānlar yanlış okıdılar. Bunda Südî, *vāv*un hareketini fethiyle ta'yinde işābet eylemişdür. Çok kimseler bunda tereddüd itmişlerdür hattā Şu'ûrî ta'yin-i i'rābda dāmen-der-miyān iken bunda tevakkuf itmişdür. Zammıyla dağı cā'izdür Allāhu a'lem. Niteki Dīvān-ı Cāmī'de vāķī'dür. (36^a-36^b)

Sonuç

Şerh, şarihler açısından dil bilgisi, edebiyat, belagat, tarih, mitoloji, tasavvuf, tıp, astronomi, coğrafya, musiki gibi birçok bilim dalında bilgi sahibi olmayı gerektiren meşakkatli bir faaliyet alanıdır. Hal böyle olunca şarihler, birçok şerh metninde bütün özverilerine rağmen birtakım hatalar yapmaktan kurtulamamışlardır. Osmanlı dönemindeki edebî faaliyetlerde ciddi ve yaygın bir eleştiri mekanizması olmamasına rağmen şerhlerde yapılan hatalar, sonraki şarihler tarafından tespit edilip eleştirilmiş ve bunlara reddiye adı verilmiştir. Örnekler göstermektedir ki reddiyeler, bir eser şerh edilirken şarihler üzerinde önemli bir baskı aracı haline gelmiş, Şem'î'de görüldüğü üzere zaman zaman onları derin üzüntülere sevk edebilmiştir.

Türk şerh edebiyatı, 16. asırdan 20. asra kadar varlığını sürdürmüş ancak ayrı bir emek ve cesaret gerektirdiği için, yazılan her eserde

reddiyeye yer verilmemiştir. Sûdî-i Bosnevî, şerhleriyle Türk şerh edebiyatının zirve şahsiyetleri arasındaki yerini almış aynı zamanda bu eserlerde kendinden önceki birikimi inceleyip sayısız reddiyeye yer vermiştir. Onun eserleri, bir şerhin nasıl olması gerektiğini gösteren başarılı çalışmalardır; reddiyeleri ise şarihlere bu alandaki eleştiri mekanizmasını belirten örnekler konumundadır.

Bütün bu özelliklerine rağmen Sûdî'nin eserleri de sonraki şarihler tarafından incelenmiş ve bulunan hatalar reddiye geleneği çerçevesinde okurlara aktarılmıştır. Kefevî Hüseyin Efendi ve Safvet'in *Gülistan* üzerine yaptıkları şerhlerde Sûdî'ye yazılmış birçok reddiye vardır. Dil bilgisi konularıyla alakalı reddiyelerin ağırlıkta olması iki şarihte görülen ortak özelliktir. İkisi arasındaki en büyük fark ise Sûdî'ye karşı takındıkları tavidir. Kefevî'nin, Sûdî'yi özel bir konuma yükseltmeden bazı yerlerde sert ve küçümseyici ifadeler kullanmasına rağmen Safvet, Sûdî'ye büyük bir saygı duyarak yaptığı hatalara rağmen onun çok başarılı bir şarih olduğunu özellikle belirtmiştir.

Safvet'in *Şerh-i Cedîd ü Muhtasar-ı Müfîd'i*, Türk şerh edebiyatı açısından dikkat çekici bir eserdir. Bu eser, Sûdî'nin *Şerh-i Gülistan*'ının gözden geçirilmiş ve hataları düzeltilmiş halidir. Safvet, eserini hocası Necib'in reddiyeleriyle kendi ekleme ve yorumlarını bir araya getirerek oluşturmuştur. Bu da şarihlerin bazen yeni bir eser yazmak yerine bir şerhi gözden geçirip düzeltmeler yapabildiklerini göstermektedir.

Sûdî, *Gülistan* şerhinde Farsça konusunda başka eserlerde görülme-yen bazı kurallar ileri sürmüştür. Buna göre Farsçadaki bütün türemiş kelimeler kıyasîdir; ayrıca fâilin yüklemi görevindeki kelimeler ism-i mef'ûl değil "maziden kısım"dır. Sûdî, bu kurallara uymayan şarihleri daima eleştirmiş kendisinin türettiği "maziden kısım" terimini birkaç yerde açıklamıştır. Kefevî ve Safvet'in reddiyeleri incelendiğinde her iki şarihin de Sûdî'nin bu yorumlarına karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Bu da Farsçanın bazı kuralları konusunda gelenekte farklı görüşlerin geliştiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- AKAR, Metin (2017), *Su Kasidesi Şerhi*, İstanbul: TDV Yayınları.
- AKPINAR, Cemil (2002), "Kefevî Hüseyin Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 25, 186-188.
- GÖK, Taner (2014), *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- KARTAL, Ahmet (2001), "Sa'dî-i Şirâzî'nin Bostan İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 5, 99-120.
- KAYA, İbrahim (2008), *Şerh-i Divan-ı Hâfız (Sûdî): Kelimeler-remizler-kavramlar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- KAYA, İbrahim (2012b), "Sûdî'nin Şerh-i Gülistân'da Şem'î'ye Yönelttiği Sahih Nüshalara Muhalefet ve Nüsha Tercihi İle İlgili Eleştiriler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring, 649-674.
- KAYA, İbrahim (2012a), "Sûdî'nin Şerh-i Gülistân'da Şem'î'ye Yönelttiği Anlamla İlgili Eleştiriler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter, 1461-1488.
- KAYA, İbrahim (2014), "Sûdî'nin Şerh-i Gülistân'da Şem'î'ye Yönelttiği Dilbilgisi, Üslup Yanlışı ve Nazım Şekilleriyle İlgili Eleştiriler", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 21-44.
- SEVİNDİK, Hakan (2014), *Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî'nin Manzum Bostan Tercümesi (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- YAZAR, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

YILMAZ, Ozan (2011), “Bir Münekkit Var Şarihten İçeri Türk Şerh Edebiyatı’ında ‘Reddiye’ Geleneği ve Sudî-i Bosnevî Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7, 107-154.

YILMAZ, Ozan (2012), *Sûdî-i Bosnevî Gülistân Şerhi*, İstanbul: Çamlıca Yay.